

Correcting the Names of the Narrators of the Book of the Teb-ol-A'ima Based on the Books of Wasail al-Shi'a and Mostadrak al-Wasail

Narges Shekarbeygi^{1*} , Faezeh Behtouei² , Fatemeh Behtouei²

1- Department of Islamic Education, Islamic Studies and Health Sciences Interdisciplinary Research Center, School of Medicine, Kermanshah University of Medical Sciences, Kermanshah, Iran.

2- Department of Quranic and Hadith Sciences, Razi University of Kermanshah, Kermanshah, Iran.

*Correspondence should be addressed to Dr. Narges Shekarbeygi; Email: narges.shekarbeygi@kums.ac.ir

Article Info

Received: Nov 2, 2020

Received in revised form:

Dec 14, 2020

Accepted: Jan 12, 2021

Available Online: Sep 23, 2022

Keywords:

Common narrators

Document Correction

Mostadrak al-Wasail

Teb-ul-A'ima

Wasail al-Shia'

Abstract

Background and Objective: The book of Teb-ul-A'ima attributed to Hossein and Abdollah known as Ibna Bastam as the narrators of the fourth century, is one of the books that has collected medical hadiths. Since the name of the book indicates that its narrations have been stated by the innocent Imams (pbut), it is important to study the narrators of this book. Horre Ameli in the book Wasael al-Shia from the Shitte hadith collections and Mirza Hossein Nouri in the book Mostadrak al-Wasael which complements the book Wasael al-Shia, have quoted hadiths from the book of Teb al-A'ima in their books. The purpose of this study is to correct the names of the narrators in the common hadiths between the books of Teb al-A'ima, Wasael al-Shiah and Mostadrak al-Wasael.

Methods: In this study, which was conducted by descriptive analytical method, hadiths that were common between the books of Teb-ul-A'ima, Wasael al-Shiah and Mostadrak al-Wasael were collected and the differences in the names of the narrators of these common hadiths were examined. The authors reported no conflict of interests.

Results: In this study, it was found that the name of eight narrators were common out of the several narrators; about five narrators no description has been mentioned; two narrators have been praised and one has been both praised and reprimanded. These different descriptions related to the narrators indicate that the personal characteristics related to the narrators are not the same. Also, a narration that did not exist in the current version of Tab-ul-A'ima was identified.

Conclusion: In examining the hadiths common between the book of Teb-ul-A'ima and the books of Wasael al-Shiah and Mostadrak al-Wasael, differences were found in the names of the narrators in this study and the correct name of the narrators was determined. Also a narration that is unavailable in the current version of the book of Tabal al-A'meh on the Jame' ul-Ahadith software 3.5 was found. As a result, this study can be considered as a correction and complement to the book of Tab-ul-Aima attributed to Ibna Bastam so that researchers can better evaluate this book.

 <https://doi.org/10.22037/jrrh.v8i3.32763>

Please cite this article as: Shekarbeygi N, Behtouei F, Behtouei F. Correcting the Names of the Narrators of the Book of the Teb-ol-A'ima Based on the Books of Wasail al-Shi'a and Mostadrak al-Wasail. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2022;8(3):142-155. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v8i3.32763>

Summary

Background and Objective

The book of Teb-ul-A'ima (1) which contains medical hadiths is attributed to Hussain and

Abdullah, known as Ibna Bastam, as the Shia narrators of the 4th century lunar Hijri calendar, and sons of Bastam Ibn Sabour (2, 3). This book contains hadiths on the treatment of diseases, the benefits and harms of edibles and beverages (4). The purpose of the present study is to examine the

Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat

Vol. 8, No. 3, Autumn 2022

(i.e., Research on Religion & Health)

This work is distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International License \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

hadiths that are common between *Teb-ul-A'ima* book and *Wasail al-Shi'a* and *Mustadrak al-Wasail*, but are different in terms of the names of the narrators. It should be noted that no study has been done to compare the hadiths of *Tab-ul-A'ima* book based on the two mentioned books.

Methods

In this study using a descriptive-analytical method, and using the Rijali books and library sources available on *Jame al-Ahadith* software, version 5/3 (5) and the library of *Feqahat School* (6), the present study examines hadiths from the book of *Teb-ul-A'ima* (*Medicine of the Imams*), which has been mentioned and focused on by *Sheikh Horr-e Amili* in the book of *al-Wasail al-Shi'a* and by *Muhadeth Noori* in the book of *Mustadrak al-Wasail* to find and resolve the differences if there are any.

In this study, according to the principles of research ethics, the authors tried to use authentic hadith sources in mentioning the narrators' status, and checking and correcting the names of the narrators. Also in reporting and analysis, all ethical considerations including honesty and trust and other ethical principles were observed.

Results

Based on the results of comparison between the hadiths of *Ibn Bastam's Teb-ul-A'ima* book, and *Shaykh Horr-e Amili's* book of *Wasail al-Shi'a*, and *Nouri's* book of *Mustadrak al-Wasail*, it was found that 9 hadiths from the book of *Teb-ul-A'ima* (*Medicine of the Imams*) are different from those in the books of *Wasail al-Shi'a* and *Mustadrak al-Wasail*, which are all three books available in the *Jame' Al-Ahadith* (Version 3/5), in terms of the narrators, and this article examines these differences and resolves them.

In examination of the narrators of hadiths shared between the book of *Medicine of the Imams* and the books of *Wasail al-Shi'a* and *Mostadrak al-Wasail*, differences were observed in the names of the narrators, and these differences were corrected. Also, 16 narrators were examined using *Hadith and Rijali* books and it was found that the names of eight narrators were common among several narrators; About five narrators, no description has been mentioned; two narrators have been praised and one narrator has been both praised and disapproved. Also, one narration that was not present in the current version of the *Imam's Medicine* book on the *Jame'-al-Ahadith* software 5.3 was discovered.

Conclusion

Document correction in the sciences related to hadiths is one of the important and practical ways to remove the damage from the hadiths that are distorted in some way (7). Paying attention to the factors that damage the text and documents of hadiths, such as revision, can play a very important role in validating hadiths (8). In the studies carried out on the documents of *Ibn Bastam's Teb-ul-A'ima* book, there are different types of weakening factors (9). Since hadith collections have been complementary to each other throughout history, according to the goals of each hadith book, it is possible to master various aspects of hadiths. One of the results of comparing different versions of narration books or correcting a narration book by authentic narrative communities is to remove documentary defects, discover misspellings, changes, and remove defects from the documents of narrations. For this reason, two precious books of *Wasail al-Shi'a* and *Mostadrak al-Wasail al-Shi'a* were selected from among the valuable collections of hadiths in order to examine the difference between the narrators of the *Book of Medicine of Imams* and these two books.

In the present study, the results of analyses show that out of the total number of narrations in the *Book of Teb-ul-A'ima*, there are eight narrators that are either unknown or have not been verified; but after comparison with the two books of *Wasael al-Shi'a* and *Mostadrak al-Wasail al-Shi'a*, we can have a more accurate evaluation of these narrators.

Another important result of this study is that the two words "An" and "O" have different hadiths in the book of *Imams' Medicine*, and based on the hadith analysis, what is stated in the book *Mustadrak-al-Wasail* is correct. Also, the results of the study show that one narration is unavailable on the current version of the book of *Imams' Medicine* on the *Jame-al-Ahadith* software; However, this narration was mentioned in comparison with the two hadith collections of the *Wasail al-Shi'a* and *Mostadrak al-Wasail al-Shi'a*. The findings further showed that there is no narration in "*Babu Karahah-e Akl-e-Al-Batiikh-e-Al-Mur*" in the text of the book of *Medicine of the Imams*; But it has been mentioned in the book *Mustadrak Al-Wasail*. As a result, this study can be considered as a correction and a supplement to the book of *Teb-ol-A'ima* attributed to *Ibn Bastam*.

Since in this study, due to the limitation in the volume of the article, only the differences in the narrations of the three books of *Teb-ul-A'ima*,

Wasail al-Shi'a and Mustadrak al-Wasail were examined; therefore, it is suggested that the whole series of hadith narrators be reviewed. Comparison with other hadith books can be also used for validation of other medical books.

Acknowledgements

The researchers would like to thank all the people who helped in writing and compiling this article.

Ethical considerations

According to the authors, this article is obtained from the approved research project of 'Critical Analysis of Ibn Bastam's Teb-ol-A'ima' approved by the Research Ethics Committee of Kermanshah University of Medical Sciences and Health Services under the code of IR.KUMS.REC.1399.670.

Funding

This article was not sponsored and was carried out at personal cost of the first author.

Conflict of interest

The authors of the article reported no conflict of interests.

Authors' contribution

Supervision and effective participation in the good implementation of all stages of the study including reviewing the narrations, compilation of articles and doing the analyses: first author; and review of the narrations, taking notes and helping to write the article: second and third authors.

References

1. Ibna Bastam A. Teb al-Aemeh. Qom: Dar al-Sharif al-Rad; 1990.p.18-120. (Full Text in Arabic)
2. Ahmadi M, Rahmati MK. Tarikh-e Ahadith-e Shi'a. Qom: Dar al-Hadith Scientific and Cultural Institute; 2010. p. 79-80. (Full Text in Persian)
3. Boroujerdi S. Jame' al-Ahadith al-Shi'a. Tehran: Farhang-e Sabz Publications; 2007. V (22, 23, 25): p. 34,786,985. (Full Text in Arabic)
4. Aghabzorg-e Tehrani A. al-Zari'ah al-Tasanif al-Shi'a. Qom and Tehran: Ismailis of Qom and the Islamic Library of Tehran; 1987. V (15) p.139-40. (Full Text in Arabic)
5. Shekarbeygi N, Behtouei F, Behtouei F. Correction of a document of Ibn Tabastam's book Tabat al-A'imah based on the book of Bihar al-Anwar. Scientific Journal of Islamic Studies in the Field of Health. 2020;3(4):49-63. (Full Text in Persian)
6. Mofid M. al-Ekhtesas. Qom: al-Mo'tamer al-Alemi Lealfiah al-Sheikh Mofid; 1992. p 453. (Full Text in Arabic)

7. Mohammadi Mozafar MH. Weakening and Correction Funds Documents of Ashura pilgrimage. Hadith Science. 2006;11(3):128-44. (Full Text in Persian)
8. Mehrizi M. Hadith-Pazhuhi. Qom: Moasseseh Elmi va Farhangi-e Dar-al-Hadith Sazman-e Entesharat; 2011;1:181. (Full Text in Persian)
9. Fattāhizādeh F, Rahmān Setāyesh MK, Vanaki F. The Method of Ayatol AllĀh Khoie in Identifying the Corruptions of Documents. Hadith Research. 2014;6(2):137-160. (Full Text in Persian)

تصحيح أسماء رواة طب الأئمة بالإستناد إلى كتابي وسائل الشيعة ومستدرك الوسائل

نرجس شكربيجي^{١*}، فائزة بهتوي^٢ ID، فاطمة بهتوي^٢ ID

١- قسم علوم الشريعة، مركز دراسات الإسلامية والعلوم الطبية متعددة التخصصات، جامعة كرمانشاه الطبية، كرمانشاه، إيران.

٢- قسم علوم القرآن والحديث، جامعة الرازي، كرمانشاه، إيران.

* المراسلات الموجهة إلى الدكتور نرجس شكربيجي؛ البريد الإلكتروني: m.narges.shekarbeygi@kums.ac.ir

الملخص

خلفية البحث وأهدافه: جمع كتاب طب الأئمة الذي يُعزى إلى حسين وعبدالله المشهورين بأبناء بسطام وهم من رواة القرن الرابع، الأحاديث الطبية المنسوبة إلى الأئمة (ع). وبما أنّ عنوان الكتاب يدلّ على أن رواياته منسوبة إلى الأئمة الأطهار؛ فإنّ معرفة روايته تصبح ذات أهمية كبيرة. ونقل كل من محمد بن الحسن الحر العاملي في كتاب تفصيل وسائل الشيعة إلى تحصيل مسائل الشريعة وهو من أمهات كتب الحديث لدى الشيعة، والميرزا حسين النوري في كتاب مستدرك الوسائل ومستنبط المسائل وهو تمة كتاب وسائل الشيعة، أحاديث من كتاب طب الأئمة. تهدف هذه الدراسة إلى تصحيح أسماء الرواة الذين رووا أحاديث مشتركة في كتب طب الأئمة، ووسائل الشيعة، ومستدرك الوسائل. وحتى كتابة هذا المقال لم توضع دراسة حول مقارنة الروايات الواردة في كتاب طب الأئمة بالإستناد إلى الكتابين المذكورين أعلاه.

منهجية البحث: جمعت هذه الدراسة التي أجريت حسب المنهجية الوصفية-الحليلية، الأحاديث المشتركة في كتب طب الأئمة، ووسائل الشيعة، ومستدرك الوسائل، وبعدها تمت دراسة الفروق بين أسماء رواة تلك الأحاديث المشتركة. والجدير بالذكر أنّه تمت مراعاة جميع الموارد الأخلاقية في هذا البحث وإضافة إلى ذلك فإنّ مؤلفي البحث لم يشاروا إلى أيّ تضارب في المصالح.

المعطيات: أظهرت الدراسة أنّ أسماء ثمانية رواة كانت مشتركة ووردت في هذه الكتب. ولم تُذكر أي أوصاف بين خمسة من الرواة؛ وأنّي على إثنين منهم وواحد من الرواة مُدح في بعض المواضع و دُم في مواضع أخرى وتراوحت شخصيته بين المدح والذم. وهذه الأوصاف المختلفة للرواة تدلّ على اختلاف الأوصاف المطلوب التحلي بيها في علم الرجال. كما عثرت الدراسة على رواية واردة في النسخة الأخيرة من كتاب طب الأئمة في حين لم تكن لها جذور تاريخية ومطعون في صحتها.

الاستنتاج: شهدت دراسة الأحاديث المشتركة بين طب الأئمة بالإستناد إلى كتب وسائل الشيعة ومستدرك الوسائل، اختلافات في ذكر أسماء الرواة. وقد تمّ تحديد وتصحيح أسماء هؤلاء الرواة وحددت الرواية المشبوهة الواردة في النسخة الأخيرة من كتاب طب الأئمة، عبر برهنية جامع الأحاديث بنسخته ٣/٥. إذن يمكن الإعتراف بهذه الدراسة كتصحيح وتمة لكتاب طب الأئمة المنسوب لابن بسطام. هذا ما يساعد الباحثين على إطلاق أحكام منصفة ودقيقة حول كتاب طب الأئمة.

معلومات المادة

الوصول: ١٦ ربيع الاول ١٤٤٢

وصول النص النهائي: ٢٨ ربيع الثاني ١٤٤٢

القبول: ٢٨ جمادى الاول ١٤٤٢

النشر الإلكتروني: ٢٦ صفر ١٤٤٤

الكلمات الرئيسية:

تصحيح السند

الرواة المشتركون

طب الأئمة

مستدرك الوسائل

وسائل الشيعة

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Shekarbeygi N, Behtouei F, Behtouei F. Correcting the Names of the Narrators of the Book of the Teb-ol-A`ima Based on the Books of Wasail al-Shi'a and Mostadrak al-Wasail. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2022;8(3):142-155. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v8i3.32763>

تصحیح نام راویان کتاب طب‌الائمه بر اساس کتاب‌های وسائل‌الشیعه و مستدرک‌الوسائل

نرگس شکر بیگی^{۱*}، فائزه بهتویی^۲، فاطمه بهتویی^۲

۱- گروه معارف اسلامی، مرکز تحقیقات بین‌رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت، دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه، کرمانشاه، ایران.
 ۲- گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه رازی کرمانشاه، کرمانشاه، ایران.
 *مکاتبات خطاب به دکتر نرگس شکر بیگی؛ رایانامه: narges.shekarbeygi@kums.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۱۲ آبان ۱۳۹۹
 دریافت متن نهایی: ۲۴ آذر ۱۳۹۹
 پذیرش: ۲۳ دی ۱۳۹۹
 نشر الکترونیکی: ۱ مهر ۱۴۰۱

چکیده

سابقه و هدف: کتاب طب‌الائمه منسوب به حسین و عبدالله مشهور به ابن‌بسطام از راویان قرن چهارم یکی از کتبی است که به گردآوری احادیث طبّی پرداخته است. از آنجایی که نام کتاب بیانگر این است که صدور روایات آن از ائمه اطهار (ع) است؛ بررسی راویان این کتاب، اهمیت دارد. حرّ عاملی در کتاب تفصیل وسائل‌الشیعه إلى تحصیل مسائل‌الشریعه از جوامع حدیثی شیعه و میرزا حسین نوری در کتاب مستدرک‌الوسائل و مستنبط‌المسائل که تکمیل‌کننده کتاب وسائل‌الشیعه است، احادیثی از کتاب طب‌الائمه را در کتب خود نقل کرده‌اند. هدف از انجام این پژوهش، تصحیح نام راویان در احادیث مشترک بین کتاب‌های طب‌الائمه، وسائل‌الشیعه و مستدرک‌الوسائل است.

روش کار: در این پژوهش که با روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفت؛ احادیثی که بین کتاب‌های طب‌الائمه، وسائل‌الشیعه و مستدرک‌الوسائل مشترک بود، گردآوری شد و تفاوت‌هایی که در نام راویان این احادیث مشترک وجود داشت، بررسی شد. مؤلفان مقاله تضاد منافی گزارش نکرده‌اند.

یافته‌ها: در این پژوهش مشخص شد که نام هشت راوی بین چند نفر مشترک بود. درباره پنج راوی توصیفی ذکر نشده؛ دو راوی مدح و یک راوی هم مدح هم ذم شده است که این توصیف‌های متفاوت برای راویان حاکی از یکسان‌نبودن ویژگی‌های رجالی راویان است. همچنین یک روایت که در نسخه کنونی کتاب طب‌الائمه وجود نداشت نیز مشخص شد.

نتیجه‌گیری: در بررسی احادیث مشترک بین کتاب طب‌الائمه با کتاب‌های وسائل‌الشیعه و مستدرک‌الوسائل، تفاوت‌هایی در نام راویان دیده شد که در این پژوهش نام صحیح راویان مشخص شد و یک روایت نیز که در نسخه کنونی کتاب طب‌الائمه، موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵، وجود نداشت، پیدا شد. در نتیجه، می‌توان این پژوهش را مصحح و مکمل کتاب طب‌الائمه منسوب به ابن‌بسطام دانست تا محققان بتوانند بهتر درباره این کتاب قضاوت نمایند.

واژگان کلیدی:

تصحیح سندی
 راویان مشترک
 طب‌الائمه
 مستدرک‌الوسائل
 وسائل‌الشیعه

استناد مقاله به این صورت است:

Shekarbeygi N, Behtouei F, Behtouei F. Correcting the Names of the Narrators of the Book of the Teb-ol-A'ima Based on the Books of Wasail al-Shi'a and Mostadrak al-Wasail. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2022;8(3):142-155. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v8i3.32763>

کتاب طب‌الائمه (۱) که مشتمل بر احادیث طبّی است به حسین و عبدالله مشهور به ابن‌بسطام از راویان شیعی و موثق

مجله پژوهش در دین و سلامت

دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۱

این کار از مجوز [Creative Commons Attribution 4.0 International License \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) تبعیت می‌کند.

است که مستدرک^۱ (۲۰، ۲۱) بر کتاب وسائل‌الشیعه شیخ حرّ عاملی است (۲۲، ۲۳).

روش کار

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از کتب رجالی و منابع کتابخانه‌ای موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵ (از نرم‌افزارهای تخصصی حدیثی) (۲۴) و کتابخانه مدرسه فقاہت (۲۵) به بررسی احادیثی از کتاب طب‌الائمه که شیخ حرّ عاملی در کتاب وسائل‌الشیعه و محدث نوری در کتاب مستدرک‌الوسائل به آن توجه داشته‌اند، پرداخته است و احادیثی که بین کتاب‌های طب‌الائمه، وسائل‌الشیعه و مستدرک‌الوسائل مشترک بوده گردآوری شده و تفاوت‌هایی که در نام راویان این احادیث مشترک وجود داشته، بررسی شده است.

در این مطالعه با توجه به اصول اخلاق پژوهش، نگارندگان تلاش داشته‌اند تا در ذکر احوال راویان و بررسی و تصحیح نام راویان از منابع معتبر حدیثی-رجالی استفاده نمایند. همچنین در گزارش‌دهی و تحلیل‌ها، نهایت امانت‌داری و سایر اصول اخلاقی را در پژوهش داشته باشند.

یافته‌ها

بر اساس مقایسه‌ای که بین احادیث کتاب طب‌الائمه منسوب به ابن‌بسطام، کتاب وسائل‌الشیعه شیخ حرّ عاملی و کتاب مستدرک‌الوسائل محدث نوری صورت گرفت؛ مشخص شد که ۹ حدیث از کتاب طب‌الائمه با کتاب‌های وسائل‌الشیعه و مستدرک‌الوسائل که هر سه کتاب در جامع‌الاحادیث (نسخه ۳/۵) موجود است؛ تفاوت‌هایی از جهت راویان دارد که این مقاله در صدد است تا به بررسی این تفاوت‌ها و رفع آنها بپردازد. شناخت راویان در هر حدیثی مهم است؛ زیرا راویان هر حدیث، روایتگر سخن گوینده اصلی حدیث هستند (۲۶) و دانستن اینکه چه افرادی با چه ویژگی‌هایی به نقل حدیث پرداخته‌اند (۲۷)، اهمیت دارد به‌ویژه در احادیث طبی که دارای اهمیت بیشتری است.

از آنجایی که نرم‌افزار جامع‌الاحادیث از نرم‌افزارهای کاربردی و شناخته‌شده رشته علوم قرآن و حدیث است و در تحقیقات

قرن چهارم هجری و فرزندان بسطام بن سبور منسوب است (۲)، (۳). این کتاب شامل احادیثی در زمینه درمان امراض، تعویذها، منافع و مضرات خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها است (۴).

برای شناخت راویان هر حدیثی می‌توان به کتب حدیثی که آن حدیث را نقل کرده است، مراجعه نمود؛ زیرا این کار به شناخت افتادگی، زیادت یا تفاوت در نام راویان کمک می‌کند (۵).

کتاب طب‌الائمه توجه محمد بن حسن حرّ عاملی مشهور به شیخ حرّ عاملی در کتاب تفصیل وسائل‌الشیعه الی تحصیل مسائل‌الشریعه (۶) و حاج میرزا حسین نوری مشهور به محدث نوری در کتاب مستدرک‌الوسائل و مستنبط‌المسائل را به خود جلب کرده است (۷) که البته علت نقل این دو محدث از کتاب طب‌الائمه مشخص نیست. هدف این پژوهش بررسی احادیثی بود که بین کتاب طب‌الائمه با دو کتاب مذکور مشترک است اما تفاوت‌هایی در نام راویان دیده می‌شود که رفع این تفاوت‌ها در شناسایی هویت راویان کتاب طب‌الائمه مهم است؛ زیرا شناخت راویان هر حدیثی می‌تواند در پذیرش یا نپذیرفتن آن حدیث مؤثر باشد. از آنجایی که در عصر حاضر احادیث طبی و استفاده بعضاً نابجا از مفاهیم آن با سلامت افراد در ارتباط است؛ اهمیت شناخت راویان حدیث بیش از پیش احساس می‌گردد (۸). تا زمان نگارش این مقاله، هیچ پژوهشی به بررسی راویان کتاب طب‌الائمه بر اساس کتاب‌های وسائل‌الشیعه و مستدرک‌الوسائل نپرداخته است.

کتاب تفصیل وسائل‌الشیعه الی تحصیل مسائل‌الشریعه تألیف محمد بن الحسن الحرّ عاملی مشهور به شیخ حرّ عاملی (۱۰۳۳-۱۱۰۴ق) است (۹، ۱۰). ایشان به شیخ المحدّثین و أفضل‌المتبحرین ملقب است (۱۱) که در عصر صفویه از لبنان به ایران آمدند (۱۲). نسب شیخ حرّ عاملی با ۳۶ واسطه به حرّ بن یزید رباحی از شهدای روز عاشورا می‌رسد (۱۳). کتاب وسائل‌الشیعه از نگاه‌شده‌های قرن دوازدهم هجری (۱۴) و از جوامع حدیثی دوران متأخرین به شمار می‌رود (۱۵) که شیخ حرّ عاملی ۲۰ سال از عمر خویش را صرف نگارش این کتاب نموده است (۱۶).

کتاب مستدرک‌الوسائل و مستنبط‌المسائل تألیف حاج میرزا حسین نوری مشهور به محدث نوری (م ۱۳۲۰ق) است (۱۷، ۱۸). این کتاب از نگاه‌شده‌های قرن چهاردهم هجری (۱۹) و مهم‌ترین تألیف محدث نوری و از جوامع حدیثی فقهی

(۱) «مستدرک» کتابی است که تکمیل‌کننده کتاب دیگری مطابق با شروط و کیفیت آن کتاب است و مطالبی که در آن کتاب ذکر نشده در کتاب مستدرک آورده می‌شود.

در کتب رجالی یافت شده است؛ در نتیجه عمر بن یزید الصیقل صحیح است.

حدیث دوم

تفاوت در نام احمد بن ابی زیاد و احمد بن زیاد و

اسماعیل بن زیاد و السکونی

«أَحْمَدُ بْنُ أَبِي زَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا فَضَالَةُ بْنُ أَيُّوبَ عَنْ إِسْمَاعِيلِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الصَّادِقِ (ع) قَالَ: «...» (۱)؛ «الْحُسَيْنُ بْنُ سَطَّامٍ فِي طَبِّ الْأَيْمَةِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: «...» (۶). نام احمد بن ابی زیاد در کتب رجالی متقدم و متأخر موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵ و کتابخانه مدرسه فقهت دیده نشد. نام احمد بن زیاد بین چند راوی مشترک است و از آنجایی که این نام بدون قید آمده است، به چند نمونه اشاره می‌شود: احمد بن زیاد بن ارقم الکوفی که از امام جعفر صادق (ع) روایت کرده است؛ احمد بن زیاد بن جعفر الهمدانی (الهمدانی) که از مشایخ شیخ صدوق (ره) به شمار می‌رود (۳۰) و فردی فاضل و ثقة است (۲۹، ۳۱) اما برخی او را ثقة ندانسته‌اند (۳۳). میان رجالیان درباره رفع این تعارض که در علم حدیث و رجال به آن «تعارض جرح و تعدیل» گفته می‌شود، اختلاف نظرهایی وجود دارد و از آنجایی که این بحث تخصصی است می‌توان برای کسب اطلاعات بیشتر به کتاب‌هایی مانند: الرعايه في علم الدراية^۲، الوجيزة في علم الدراية^۳، نهايه الدراية^۴ و دروس موجزه في علمي الرجال و الدراية^۵ مراجعه نمود؛ همچنان که درباره احمد بن زیاد الخزاز آمده که وی واقفی^۶ (۲۹، ۳۳-۳۵) و از اصحاب امام کاظم (ع) بوده است (۲۹، ۳۳).

نام اسماعیل بن زیاد نیز میان چند راوی مشترک است که به نمونه‌هایی اشاره می‌شود: اسماعیل بن زیاد البزاز که تابعی (۲۹) و از اصحاب امام باقر (ع) و امام صادق (ع) به شمار می‌رود (۲۹، ۳۶)؛ اسماعیل بن زیاد السلمی که کوفی بوده است (۳۷، ۳۸) و از اصحاب امام صادق (ع) به شمار می‌رود (۳۶). نام کامل «السکونی» اسماعیل بن ابی زیاد است (۳۱) که درباره وی گفته شده که اسماعیل بن ابی زیاد السکونی که معروف به شعیری است (۲۸، ۲۹، ۳۷، ۳۸)، نامش مسلم

مربوط به این رشته بسیار به آن توجه می‌شود؛ در این پژوهش از نسخه کتاب‌های طب‌الائمه، وسائل‌الشیعه و مستدرک‌الوسائل موجود در آن استفاده شده است. در بررسی احادیث با یکدیگر ابتدا حدیثی از کتاب طب‌الائمه و سپس حدیثی از کتاب‌های وسائل‌الشیعه یا مستدرک‌الوسائل آورده شد. از آنجایی که کتاب مستدرک‌الوسائل، تکمیل‌کننده کتاب وسائل‌الشیعه است؛ در نتیجه احادیثی که شیخ حرّ عاملی در کتاب وسائل‌الشیعه نیاورده است؛ در کتاب مستدرک‌الوسائل آورده شده است.

حدیث اول

تفاوت در نام عمرو بن یزید الصیقل و عمر بن یزید

الصیقل

«حَرِيْرُ بْنُ أَيُّوبَ الْجُرَجَانِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي نَصْرٍ عَنْ ثَعْلَبَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ يَزِيدَ الصَّقِيلِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) قَالَ: «...» (۱)؛ «وَعَنْ حَرِيْرِ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ ثَعْلَبَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ يَزِيدَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ (ع) قَالَ: «...» (۶). درباره «عمرو بن یزید الصیقل» که نامش در کتاب طب‌الائمه آمده است، نام و توصیفی در کتب رجالی^۱ متقدم و متأخر موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵ و کتابخانه مدرسه فقهت دیده نشد اما درباره «عمر بن یزید الصیقل» که هم این نام در کتاب وسائل‌الشیعه هم در کتاب‌های رجالی آمده است، گفته شده که عمر بن یزید بن ذبیان الصیقل از راویان کوفی بوده (۲۸، ۲۹) و از امام جعفر صادق (ع) روایت نموده و کنیه‌اش ابوموسی و صاحب تألیف بوده است (۲۹، ۳۰). او از راویان موثق به شمار می‌رود (۲۹، ۳۱)؛ اما برخی او را مجهول دانسته‌اند (۳۲). از آنجایی که درباره شخصیت «عمر بن یزید» تعارض وجود دارد، یعنی برخی او را موثق و برخی مجهول دانسته‌اند که برای رفع این نوع از تعارض‌ها می‌توان از شیوه‌های مرسوم در بین رجالیان بهره برد؛ زیرا درباره عمرو بن یزید الصیقل اطلاعاتی وجود ندارد؛ با توجه به اینکه در نسخه‌برداری از کتاب طب‌الائمه اشتباهی صورت گرفته که احتمالاً این اشتباه نسخه‌برداران است؛ زیرا راویانی که در نسخه‌ای که نزد شیخ حرّ عاملی بوده

^۱ ج ۱، ص ۱۲۳

^۲ ج ۱، ص ۵

^۳ ج ۱، صص ۳۷۹-۳۸۲

^۴ ج ۱، صص ۱۹۴ و ۱۹۵

^۵ «واقفیه» فرقه‌ای است که در امامت امام موسی کاظم (ع) توقف کرده و امامت ائمه پس از ایشان را نپذیرفته‌اند.

مُسْلِمٌ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (ع) ... (۶). نام «احمد بن محمد بن مسلم» در کتب رجالی متقدم و متأخر موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵ و کتابخانه مدرسه فقهت دیده نشد. درباره احمد بن محمد باید گفت که این نام میان چند راوی مشترک است مانند: الف) احمد بن محمد بن سیار معروف به السیاری که کنیه‌اش ابوعبدالله است و از راویان ضعیف و غالی به شمار می‌رود (۴۰؛ ب) احمد بن محمد الطبری که وی از راویان فاسدالمذهب و کذاب است و به روایات او توجه نمی‌شود (۳۰، ۴۰) و ج) احمد بن محمد بن ابی‌نصر (۳۹)، احمد بن محمد بن یحیی بن عمران (۴۱) و احمد بن محمد بن سلیمان (۴۲) که در کتب رجالی درباره این سه راوی توصیفی بیان نشده است. همچنین نام «محمد بن مسلم» نیز میان راویانی مشترک است که به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

الف) محمد بن مسلم بن ریح (ریاح) با کنیه ابوجعفر که وی از اصحاب امام باقر و امام صادق و امام کاظم (ع) به شمار می‌رود. او از راویان فقیه، موثق و صاحب تألیف است که در سال ۱۵۰ ق از دنیا رفته است (۲۹، ۳۰).

ب) محمد بن مسلم بن هرمز الطائفی که از اصحاب امام صادق (ع) است (۳۱).

ج) محمد بن مسلم بن شهاب الزهری المدنی که از اصحاب امام صادق (ع) است و در سال ۵۲ ق متولد شده و در سال ۱۲۴ ق در ۷۲ سالگی از دنیا رفته است (۲۹، ۳۰).

د) محمد بن مسلم الحمیری و محمد بن مسلم العبیدی که هر دو راوی از اصحاب امام صادق (ع) بودند (۲۹). از آنجایی که نام احمد بن محمد بن مسلم که در کتاب طب‌الائمه آمده است و این نام در کتب رجالی متقدم و متأخر وجود ندارد؛ به نظر نگارندگان، نام احمد بن محمد بن مسلم ترکیبی از نام‌های احمد بن محمد و محمد بن مسلم است که در کتاب وسائل‌الشیعه آمده است. طبق روایت کتاب طب‌الائمه، احمد بن محمد بن مسلم یک نفر است که این نام در کتب رجالی وجود ندارد؛ اما طبق کتاب وسائل‌الشیعه، احمد بن محمد و محمد بن مسلم دو نفر هستند که درباره این دو نام، مطالبی در کتب رجالی دیده می‌شود. با وجود اینکه نام این دو راوی میان چند نفر مشترک است اما ثمره این مقایسه، تصحیح نسخه کتاب طب‌الائمه موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵ و خارج‌ساختن نام احمد بن محمد بن مسلم از مجهول بودن است.

حدیث پنجم

بوده و دارای کتاب‌های کبیر و النوادر بوده است (۲۹، ۳۹). از آنجایی که نام «السکونی» اسماعیل بن ابی زیاد است؛ نگارندگان این احتمال را داده‌اند که در کتاب طب‌الائمه موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵، لفظ «ابی» افتاده باشد و «اسماعیل بن زیاد» همان «اسماعیل بن ابی زیاد» باشد که او نیز همان «السکونی» است. همچنین نام احمد بن ابی زیاد که در نسخه کتاب طب‌الائمه موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث آمده؛ صحیح نیست و نام احمد بن زیاد صحیح است؛ زیرا نام احمد بن زیاد که شیخ حرّ عاملی در کتاب خود آورده است در کتب رجالی نیز دیده می‌شود. بر اساس مقایسه‌ای که صورت گرفت؛ حدیثی که از کتاب طب‌الائمه موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵ وجود دارد؛ تصحیح گردید.

حدیث سوم

تفاوت در نام ابراهیم بن مأمون و ابراهیم بن میمون

«إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَأْمُونٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ عَيْسَى عَنْ شُعَيْبِ الْعَمْرُؤِيِّ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: ...» (۱)؛ «وَعَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ شُعَيْبِ الْعَمْرُؤِيِّ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: ...» (۱۳). نامی از ابراهیم بن مأمون در کتب رجالی متقدم و متأخر موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵ و کتابخانه مدرسه فقهت وجود ندارد؛ اما نام ابراهیم بن میمون که در کتب رجالی وجود دارد (۱۴) بین دو راوی مشترک است: الف) ابراهیم بن میمون بیاع الهروی که فقط گفته شده که وی از اصحاب امام صادق (ع) بوده و از ایشان روایت نموده است؛ ب) ابراهیم بن میمون الکوفی که توصیفی از وی در منابع رجالی ذکر نشده است (۳۴). به نظر می‌رسد نام ابراهیم بن میمون که در کتاب وسائل‌الشیعه آمده و این نام در کتاب‌های رجالی متقدم و متأخر وجود دارد؛ صحیح است. در نتیجه ابراهیم بن مأمون که نامش در کتاب طب‌الائمه موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵ آمده است صحیح نیست؛ زیرا هیچ نامی از وی در کتب رجالی یافت نشد. با این مقایسه، نسخه کنونی کتاب طب‌الائمه موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث نسخه ۳/۵ تصحیح گردید.

حدیث چهارم

تفاوت در نام احمد بن محمد بن مسلم و احمد بن محمد

عن محمد بن مسلم

«أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ [مُحَمَّدًا] الْبَاقِرَ (ع) ...» (۱)؛ «وَعَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ

تفاوت در نام نصر بن یزید و النضر بن سوید

«جَعْفَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَيْمُونِ السَّعْدِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ يَزِيدَ عَنِ الْقَاسِمِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الصَّادِقُ (ع)...: (۱)؛ «وَعَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَيْمُونِ السَّعْدِيِّ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُؤَيْدِ بْنِ الْقَاسِمِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع)...: (۳۷). درباره نصر بن یزید نامی در کتب رجالی متقدم و متأخر موجود در نرم‌افزارهای استفاده‌شده در این مطالعه که از نرم‌افزارهای تخصصی رشته علوم قرآن و حدیث و دربرگیرنده منابع اصیل حدیثی و رجالی هستند، دیده نشد اما درباره النضر بن سوید الصیرفی که نام وی در منابع رجالی آمده (۴۳) بیان شده که او کوفی است (۳۹) و از راویان موثق (۲۸، ۲۹، ۳۶) و از اصحاب امام کاظم (ع) به شمار می‌رود و احادیثی که او روایات کرده صحیح است (۳۳، ۲۹). همچنین نصر بن سوید صاحب کتاب نیز بوده است (۳۹، ۲۹).

طبق آنچه گفته شد، از آنجایی که نام نصر بن یزید که در کتاب طب الائمه ذکر شده است؛ در کتاب‌های رجالی متقدم و متأخر دیده نمی‌شود؛ متصور است که النضر بن سوید که در کتاب وسائل‌الشیعه آمده، صحیح است و در کتاب طب الائمه موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث، اشتباهی در نسخه‌برداری رخ داده است، گرچه احتمالات دیگری نیز دور از ذهن نیست.

حدیث ششم

تفاوت در نام احمد بن خالد الأشعری و محمد بن خالد الأشعری

«أَحْمَدُ بْنُ الْمَرْزُبَانِ بْنِ أَحْمَدَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدِ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ...: (۱)؛ «الْحُسَيْنُ بْنُ بِسْطَامٍ وَ أَخُوهُ عَبْدِ اللَّهِ فِي طَبِّ الْأَيْمَةِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْمَرْزُبَانِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدِ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُكَيْرٍ قَالَ...: (۶). نامی که در کتب رجالی اصیل و دسته‌اول و نرم‌افزارهای معرفی‌شده در این مطالعه، وجود دارد محمد بن خالد الأشعری است نه احمد بن خالد الأشعری. درباره محمد بن خالد الأشعری گفته شده که وی قمی (۲۹، ۳۰، ۳۳، ۳۶) و دارای کتاب نوادر بوده است (۲۹، ۳۰، ۴۲). از آنجایی که درباره احمد بن خالد الأشعری که نامش در کتاب طب الائمه موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث آمده است، اما نام و اطلاعاتی از وی در کتب رجالی اعم از متقدم و متأخر یافت نمی‌شود؛ به نظر می‌آید هنگام نسخه‌برداری از کتاب طب الائمه، نام احمد بن خالد الأشعری به اشتباه جایگزین نام محمد بن خالد الأشعری شده است. گرچه احتمالات دیگری نیز دور از ذهن نیست.

حدیث هفتم

تفاوت در نام سعد بن جناب و سعید بن جناح

«حُسَامُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ جَنَابٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَكَمِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع)...: (۱)؛ «الْحُسَيْنُ بْنُ بِسْطَامٍ فِي طَبِّ الْأَيْمَةِ عَنْ حُسَامِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَنَاحٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَكَمِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع)...: (۶). نامی از سعد بن جناب در کتب رجالی متقدم و متأخر موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث و کتابخانه مدرسه فقهت وجود ندارد؛ اما درباره سعید بن جناح گفته شده که او بغدادی بوده (۳۰، ۳۲) و از امام رضا (ع) و امام جواد (ع) روایت کرده است (۲۹، ۳۹). همچنین وی از راویان موثق (۳۰، ۳۳، ۳۶) و صاحب تألیف نیز به شمار می‌رود (۲۹، ۳۰، ۴۳).

همان‌طور که بیان شد، نامی که در کتاب طب الائمه موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث آمده سعد بن جناب است که این نام در کتاب‌های رجالی متقدم و متأخر دیده نمی‌شود. از این رو، می‌توان ادعا نمود که نسخه‌ای از کتاب طب الائمه که نزد شیخ حرّ عاملی بوده، صحیح است نه نسخه‌ای از کتاب طب الائمه که در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث موجود است. در نتیجه نام سعید بن جناح صحیح است.

حدیث هشتم

تفاوت در نام یحیی بن محمد الحصبی و محمد بن یحیی

عن محمد بن الحصبی

«وَعَنْ يَحْيَى بْنِ مُحَمَّدِ الْحَصْبِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمْرَةُ بْنُ عَيْسَى عَنْ حَرِيزِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ السَّجِسْتَانِيِّ عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص)...: (۱)؛ «(وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَصْبِيِّ) عَنْ حَمْرَةَ بْنِ عَيْسَى عَنْ حَرِيزِ بْنِ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص)...: (۶). درباره یحیی بن محمد الحصبی در کتب رجالی متقدم و متأخر موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث و کتابخانه مدرسه فقهت نامی به چشم نمی‌خورد اما با مقایسه این حدیث با کتاب وسائل‌الشیعه مشخص شد که حدیث موجود در کتاب طب الائمه مقلوب سندی^۱ (۴۴-۴۷) گشته؛ یعنی نام راوی با نام پدرش جابه‌جا شده است. در نتیجه یحیی بن محمد صحیح نیست و محمد

^۱ مقصود از «مقلوب سندی» حدیثی است که همه اسمای راویان یا بعضی از آنان در سلسله سند به شخص یا اشخاص دیگر تبدیل شده باشد (ر.ک: منبع ۴۳ و ۴۶).

را پذیرفت که امام باقر (ع) از فرزندشان یعنی امام صادق (ع) به نقل روایت پرداخته باشد. بنابراین، حدیثی که در کتاب مستدرک الوسائل آمده صحیح است. در نتیجه به نظر می‌رسد که هنگام نسخه‌برداری از کتاب طب الائمه موجود در نرم‌افزار جامع الاحادیث سهوی رخ داده و حرف عن به اشتباه جایگزین حرف او شده است.

حدیث دهم

بَابُ كَرَاهَةِ أَكْلِ الْبَطِيخِ الْمُرِّ

بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که یک روایت در متن کتاب طب الائمه نبوده اما در کتاب مستدرک الوسائل آمده است. این روایت بدین گونه نقل شده است: «إِنِّي سَطَمْتُ فِي طَبِّ الْأَيْمَةِ (ع) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْرَةَ الْعَلَوِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُتَدَائِرِيِّ عَنِ الْمُؤَدِّبِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ جَعْفَرٍ عَنِ الرِّضَا عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (ع): أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع) أَخَذَ بِطَبِيخَةٍ لِيَأْكُلَهَا فَوَجَدَهَا مُرَّةً فَرَمَى بِهَا وَقَالَ بُغْدًا وَ سُخْقًا فَيَقِيلُ لَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَا هَذِهِ الْبَطِيخَةُ فَقَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِنَّ اللَّهَ أَخَذَ عَقْدَ مَوَدَّتِنَا عَلَى كُلِّ حَيَوَانٍ وَ نَبَتْ فَمَا قِيلَ الْمِيثَاقُ كَانَ عَذْبًا طَيِّبًا وَ مَا لَمْ يَقْبَلِ الْمِيثَاقُ كَانَ مِلْحًا زَعْفَاقًا» (۱۳). این حدیث در نسخه کتاب طب الائمه موجود در نرم‌افزار جامع الاحادیث دیده نمی‌شود و مشخص می‌گردد که نسخه‌ای که نزد محدث نوری (میرزا حسین نوری) صاحب کتاب مستدرک الوسائل بوده با نسخه کنونی کتاب طب الائمه متفاوت است. با کشف این حدیث که محدث نوری آن را از کتاب طب الائمه نقل کرده است اما این حدیث در نسخه کتاب طب الائمه موجود در نرم‌افزار جامع الاحادیث وجود ندارد؛ می‌توان این مقاله را تکمیل‌کننده نسخه کنونی کتاب طب الائمه منسوب به ابن‌سپاطم دانست.

بحث و نتیجه‌گیری

تصحیح سندی در علوم حدیث یکی از راه‌های مهم و کاربردی در رفع آسیب از روایاتی است که به گونه‌ای مخدوش هستند. در زمینه تصحیح سندی یا تصحیح نام راویان، پژوهش‌های بسیار اندکی صورت گرفته است. مقاله «وجوه تضعیف و تصحیح اسناد زیارت عاشورا» یکی از پژوهش‌هایی است که در این زمینه انجام شده است. در این مقاله، اسناد زیارت عاشورا در دو منبع اصلی این زیارت یعنی کامل‌الزیارات ابن قولویه و مصباح‌المتجهد شیخ طوسی بررسی شده و وجوه تصحیح و

این یحیی صحیح است. نام محمد بن یحیی بین چند راوی مشترک است که به نمونه‌هایی اشاره می‌گردد: ابوجعفر محمد بن یحیی العطار که از راویان موثق بوده، احادیث بسیاری نقل نموده (۳۰، ۳۳) و صاحب کتاب‌هایی مانند مقتل‌الحسین و کتاب‌النوادر است (۳۰)؛ محمد بن یحیی بن سلمان (سلیمان) الخثعمی که از راویان کوفی موثق و صاحب کتاب به شمار می‌رود (۳۸)؛ محمد بن یحیی الصیرفی که از راویان صاحب تألیف بوده است (۳۶)؛ و محمد بن یحیی بن حبیب که از امام رضا (ع) روایت نموده است (۲۹). در کتب رجالی درباره نام محمد بن الخصب (الخصیب) گفته شده که وی اهوازی بوده است (۲۸) و از اصحاب امام رضا (ع) به شمار می‌رود (۲۹). نظر نگارندگان بر این است که محمد بن یحیی عن محمد بن الخصب که در کتاب وسائل‌الشیعه آمده صحیح است، نه نام یحیی بن محمد الخصب که در کتاب طب الائمه موجود در نرم‌افزار جامع الاحادیث ذکر شده است؛ اما نامی از وی در کتاب‌های رجالی اعم از متقدم و متأخر وجود ندارد.

حدیث نهم

تفاوت در لفظ «عن» و «أو»

«الْحَضِرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ مُسْلِمٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: ...» (۱)؛ «وَ عَنِ الْحَضِرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ بْنِ مُسْلِمٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ أَوْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: ...» (۷). همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد در دو حدیث فوق، تفاوت در «عن» به معنای از و «أو» به معنای یا است. طبق آنچه که در سند کتاب طب الائمه آمده است یونس بن یعقوب حدیث را از ابی‌جعفر (امام باقر) (ع) نقل نموده و امام باقر (ع) نیز از ابی‌عبدالله (امام صادق) (ع) به نقل حدیث پرداخته است. اما طبق حدیثی که در کتاب مستدرک الوسائل آمده، صدور حدیث از امام باقر (ع) یا امام صادق (ع) بوده است. طبق بررسی انجام‌شده، مشخص گردیده که از آنجایی که در کتب رجالی متقدم و متأخر که در نرم‌افزار جامع الاحادیث و کتابخانه مدرسه فقهت، یونس بن یعقوب البجلی از اصحاب امام صادق (ع)، امام کاظم (ع) و امام رضا (ع) دانسته شده است (۳۲)؛ بنابراین، بعید به نظر می‌رسد که وی از امام باقر (ع) روایتی نقل کرده باشد. همچنین دلیل دیگر و شاید مهم‌ترین دلیل این است که از آنجایی که معمولاً نمی‌توان حدیثی را یافت که معصوم (ع) یا هر پدری از فرزندش به نقل حدیث پرداخته باشد؛ پس نمی‌توان درباره حدیث بالا نیز این

ضعف راویان، انقطاع، ارسال و حذف اسناد در بسیاری از این‌گونه روایات وجود دارد (۵۰).

در پژوهش حاضر، با توجه با مقایسه و مقابله این کتب روایی ۱۰ نمونه روایات اختلافی کشف شد که می‌تواند در اعتبارسنجی روایات طب‌ی راهگشا باشد. همچنان که در مقابله و مقایسه روایات طب‌الائمه با کتاب بحارالانوار ۱۴ روایت متفاوت کشف و تحلیل شد. اشاره به نام راویان تصحیف‌شده با توجه به بررسی‌های صورت‌گرفته در کتب رجالی نشان می‌دهد که در مقایسه کتاب طب‌الائمه و بحارالانوار نام پنج راوی بین چند نفر مشترک بوده، شش راوی تضعیف شده و دو راوی توثیق شده‌اند. از سوی دیگر، با بررسی‌های انجام‌شده روشن شد که نام و هویت پنج راوی که نامشان در سند روایات ذکر نشده بود، کشف و آشکار گردید. در این مقاله نیز همچنان که بررسی‌ها نشان می‌دهد، از مجموع روایات کتاب طب‌الائمه، نام هشت راوی در بین راویان کشف و مشخص شد. این راویان یا مجهول بوده یا توثیق نگردیده‌اند؛ اما پس از مقابله با دو کتاب وسائل‌الشیعه و مستدرک وسائل‌الشیعه، می‌توان درباره این راویان قضاوت صحیح‌تری داشت. زیرا اشخاصی مانند محمد بن یحیی عن محمد بن الخصیب، «محمد بن مسلم و النضر بن سويد الصيرفي از اصحاب ائمة معصومين (ع) بودند و در کتب رجالی توثیق شده‌اند.

از دیگر نتایج مهم این پژوهش این است که دو لفظ «عن» و «أو» به‌صورت متفاوتی در کتاب طب‌الائمه آمده که بر اساس تحلیل‌های حدیثی، آنچه در کتاب مستدرک‌الوسائل آمده صحیح است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که یک روایت در نسخه کنونی کتاب طب‌الائمه موجود در نرم‌افزار جامع‌الاحادیث، وجود نداشت؛ اما در مقایسه با دو مجموعه حدیثی وسائل‌الشیعه و مستدرک آن، این روایت ذکر شد. این بررسی‌ها نشان داد که روایتی در «بَابُ كَرَاهَةِ أَكْلِ الْبَطِيخِ الْمُرِّ» در متن کتاب طب‌الائمه نیست اما در کتاب مستدرک‌الوسائل آمده است. در نتیجه، می‌توان این پژوهش را مصحح و مکمل کتاب طب‌الائمه منسوب به ابن‌بسطام دانست.

محدودیت‌های پژوهش

در این پژوهش به‌دلیل محدودیت در حجم مقاله، فقط موارد اختلافی در روایات سه کتاب طب‌الائمه، وسائل‌الشیعه و مستدرک‌الوسائل بررسی شد.

تضعیف آنها آشکار گردیده است (۴۸). توجه به عوامل آسیب‌زننده به متن و سند روایات مانند تصحیف می‌تواند در اعتباربخشی روایات بسیار نقش‌آفرین باشد. تصحیف اغلب به‌دلیل خطای ناشی از نسخه‌برداری (۴۹) یا خطای انسانی، سهو و فراموش‌کاری صورت می‌گیرد. این عامل تضعیف روایات، اغلب مانع فهم صحیح روایات و تحلیل سند و محتوای آن خواهد شد (۵). در بررسی‌های صورت‌گرفته در اسناد کتاب طب‌الائمه ابن‌بسطام گونه‌های مختلفی از عوامل تضعیف وجود دارد (۴۹) که یکی از آنها تصحیف و تغییر است.

محققان و پژوهندگان در عرصه روایات به‌ویژه روایات طب‌ی چنانچه بر وضعیت سندی و احوال راویان حدیث آگاهی کاملی داشته باشند، می‌توانند نسبت به این‌گونه روایات قضاوت صحیح‌تری داشته باشند. مجموعه‌های حدیثی در طول تاریخ مکمل یکدیگر بوده‌اند و با توجه به اهداف هر کتاب جامع حدیثی، می‌توان به ابعاد گوناگون روایات تسلط پیدا کرد. یکی از ثمرات مقابله نسخ مختلف کتاب‌های روایی یا تصحیح یک کتاب روایی توسط جوامع روایی معتبر، رفع نواقص سندی، کشف تصحیف‌ها، تغییرها و رفع نقص از اسناد روایات است. به همین دلیل، از بین مجموعه‌های ارزشمند حدیثی دو کتاب گرانقدر وسائل‌الشیعه و مستدرک آن انتخاب گردید تا تفاوت بین راویان کتاب طب‌الائمه با این دو کتاب بررسی شود.

با توجه به بررسی‌های انجام‌شده نام‌های راویان کتاب طب‌الائمه از جمله عمر و بن یزید الصیقل با عمر بن یزید الصیقل، احمد بن ابی‌زیاد با احمد بن زیاد و اسماعیل بن زیاد و السکونی، ابراهیم بن مأمون با ابراهیم بن میمون، احمد بن محمد بن مسلم با احمد بن محمد بن محمد بن مسلم، نصر بن یزید با النضر بن سويد، احمد بن خالد الاشعری با محمد بن خالد الاشعری، سعد بن جناب با سعید بن جناح و یحیی بن محمد الخصیب با محمد بن یحیی عن محمد بن الخصیب دچار تصحیف شده‌اند. توجه به صحیح یا ضعیف‌بودن این افراد و قضاوت درباره صحت روایات نام‌برداران، تنها پس از تعیین نام حقیقی آنان و احوال رجالی‌شان امکان‌پذیر خواهد بود. همچنان که در پژوهش شکرپیگی و همکاران، بخش دیگری از راویان کتب طب‌الائمه با توجه به کتاب بحارالانوار بازبینی و تصحیح شده است (۸). بررسی و تحلیل سندی احادیث طب‌ی در بحارالانوار بر اساس مجلد ۹۵ نشان می‌دهد که از حدود ۸۴۲ حدیث در حوزه پزشکی، بیش از ۹۵ درصد از احادیث طب‌ی بحارالانوار ضعف سندی دارد که بخشی از این احادیث، روایاتی است که در کتاب طب‌الائمه وجود دارد. عواملی مانند

پیشنهاد‌های پژوهش

پیشنهاد می‌گردد که تمامی سلسلهٔ راویان احادیث، نقد و بررسی شود. همچنین، در اعتبارسنجی کتب طبّی دیگر نیز از شیوهٔ مقایسه با دیگر کتاب‌های حدیثی استفاده شود.

قدردانی

از تمامی افرادی که در نگارش و تدوین این مقاله یاریگر پژوهشگران بوده‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود.

ملاحظات اخلاقی

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، این مطالعه برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «بررسی انتقادی کتاب طب‌الائمهٔ ابنا بسطام» است که کمیتهٔ اخلاق در پژوهش دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی کرمانشاه با کد اخلاق IR.KUMS.REC.1399.670 آن را تأیید کرده است.

حامی مالی

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، این پژوهش حامی مالی نداشته و با هزینهٔ شخصی مؤلف اول نگاشته شده است.

تضاد منافع

مؤلفان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی دربارهٔ این پژوهش گزارش نکرده‌اند.

مشارکت مؤلفان

نظارت و مشارکت مؤثر بر حسن اجرای تمامی مراحل انجام پژوهش اعم از بررسی روایات، تدوین مقاله و انجام تحلیل‌ها: مؤلف اول و بررسی روایات، فیش‌برداری و کمک به نگارش مقاله: مؤلفان دوم و سوم.

References

1. Ibna Bastam A. Teb al-Aemeh. Qom: Dar al-Sharif al-Rad; 1990.p.18-120. (Full Text in Arabic)
2. Ahmadi M, Rahmati MK. Tarikh-e Ahadith-e Shi'a. Qom: Dar al-Hadith Scientific and Cultural Institute; 2010. p. 79-80. (Full Text in Persian)

3. Boroujerdi S. Jame' al-Ahadith al-Shi'a. Tehran: Farhang-e Sabz Publications; 2007. V(22,23,25): p. 34,786,985. (Full Text in Arabic)

4. Aghabzorg-e Tehrani A. al-Zari'ah al-Tasanif al-Shi'a. Qom and Tehran: Ismailis of Qom and the Islamic Library of Tehran; 1987. V(15) p.139-40. (Full Text in Arabic)

5. Fattāhizādeh F, Rahmān Setāyesh MK, Vanaki F. The Method of Ayatol Allāh Khoie in Identifying the Corruptions of Documents. Hadith Research. 2014;6(2):137-160. (Full Text in Persian)

6. Horr-e Ameli M. Tafsil Vasael al-Shi'a ela Tahsil-e Masael al-Shari'a. Qom: al-Bayt Institute (PBUH); 1988. p. V(2,6): 163- 432. (Full Text in Arabic)

7. Nouri H. Mostadrak al-Vasael va Mostanbet al-Masael. Qom: al-Bayt Institute (PBUH); 1987. V(5,16): p 103-104. (Full Text in Arabic)

8. Shekarbeygi N, Behtouei F, Behtouie F. Correction of a document of Ibn Tabastam's book Tabat al-A'imah based on the book of Bihar al-Anwar. Scientific Journal of Islamic Studies in the Field of Health. 2020;3(4):49-63. (Full Text in Persian)

9. Mofid M. al-Ekhtesas. Qom: al-Mo'tamer al-Alemi Lealfiah al-Sheikh Mofid; 1992. p 453. (Full Text in Arabic)

10. Ibn Babeway M. al-Moghnee. Qom: Institute imam Mahdi; 1994. p 579. (Full Text in Arabic)

11. Majlesi MB. Bihar al-Anwar. Beirut: Dar Ihya 'al-Torath al-Arabi; 1983. V(20). p. 59, 147, 156. (Full Text in Arabic)

12. Masoudi A. Ravesh-e Fahm-e Hadith. Tehran: Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books (Samt); 2017. p 42, 61-65. (Full Text in Persian)

13. Farzi M. Sheikh Horre Ameli va Vasael al-Shi'a. Qom: Roshd-e Amoozesh dar Maaref Islami ; 2006;63:p 26-30. (Full Text in Persian)

14. Boroujerdi S. Manabe-e Feqh-e Shi'a (Tarjome Jame' Ahadith al-Shi'a). Tehran: Farhang-e Sabz Publications; 1966. V(22): p 985. (Full Text in Persian)

15. Safareh H. Ketabshenasi-e Ketabhay-e al-Vafi, Vasael al-Shi'a va Bihar al-Anwar. Journal of Oloom-e Qurani. 2004;33:144-64. (Full Text in Persian)

16. Shahrestani SJ. Vasael al-Shi'a. Journal Torathena. 1985;1:p 52-57. (Full Text in Arabic)

17. Hemyari A. Ghorb al-Esnad. Moassesehe al-Albayt le-Ehya al-Torath. Qom: Institute al-Albayt; 1992. p.542. (Full Text in Arabic)

18. Ibn Babeway M. al-Khisal. Tehran: Elmiah Islamiah; p.28. (Full Text in Arabic)

19. Saghafi E. al-Gharat. Translated by Abdol-Mohammad Ayati. Tehran: Vezarat-e Farhang va

- Ershad-e Islami; 1995. (Full Text in Arabic)
20. Jadidi Nejad MR. Mo'jam Mostalahat al- Rijal va al- Deraye'a. Qom: Publishing Dar al- Hadith; 2003. p.157. (Full Text in Arabic)
21. Sobhani J. Osool al- Hadith va Ahkamehi fi Elm-e al- Derayat. Beirut: Dar al-Ehya al-Torath al-Arabi; p.232. (Full Text in Arabic)
22. Maaref M, Mozaffari R. An Investigation of Muḥaddith Nūrī's Method in Authenticating Hadith Books at the End of Mustadrak al-Wasā'il. Quranic Sciences and Tradition. 2018;51(2):279-302. (Full Text in Persian)
23. Falahzadeh Abarghoeei S. Ravesh-e Hadithi Mohadeth Norri dar Mostadrek al-Vasa'el. Hadis-e Andisheh. 2008;3(5):78-95. (Full Text in Persian)
24. Software the comprehensive of hadith 3.5, Computer Research Center of Islamic Sciences.
25. Library of the school of jurisprudence (<https://lib.eshai.ir>).
26. Hadiyan Rasanani E. Challenges of the Translations of the Quran in the Mutashabih Verses Related to the Infallibility of the Messenger of God (pbuh.) and Solutions (Case Study: Verses 12 of Surah Hood and 43 of Surah al-Tawbah). 2021; 21 (43) :275-294. (Full Text in Persian)
27. Shekarbeygi N, Babaeiyan T. Validation of the Document and Content of the Interpretive Narrations of the Six Days "Case Study of Vers 54, A'raf Sura". Studies on Understanding Hadith. 2020;7(1):57-82. (Full Text in Persian)
28. Tousi M. Fehrest-e Kotob-e al-Shi'a va Osoolehem va Asma'a al-Mosanefin va Adhab-e al-Osool. Qom: Maktab al-Muhaqiq al-Tabatabai; 1999. p.33 -653. (Full Text in Arabic)
29. Khoei SA. Mo'ajam al-Rijal-e al-Hadith. Tehran: Bonyad-e Islami al-Khoei; V(1-21): p 22-364. (Full Text in Arabic)
30. Najashi A. Rijal al-Najashi. Qom: Daftar-e Entesharat-e Islami vabasteh be Jame' Modaresin-e Hovzeh Elmeiye-ye Qom; 1986. p.26-418. (Full Text in Arabic)
31. Helli H. al-Rijal (Ibn-e Davood). Tehran: University of Tehran Press; 1963. p 28-420. (Full Text in Arabic)
32. Mamaqhani A. Tanghah al-Maghal fi Elm al-Rijal. Qom: Moasseseh Al al-Bayt Le-Ehya al-Torath V(14 , 31): p 103- 134. (Full Text in Arabic)
33. Helli H. Rijal al-Alamah al-Helli. Najaf Ashraf: Dar al-Zakhirah; 1990. p 19,270. (Full Text in Arabic)
34. Tousi M. Rijal al-Tousi. Qom: Daftar-e Entesharat-e Islami vabasteh be Jame' Modaresin Hovzeh Elmeiyeh-e Qom; 1994. p.124-367. (Full Text in Arabic)
35. Rabbani J. Vaqhefiyah va Andisheye-ye Vaqhefiyah Ba'd az Imam Kazem (PBUH). Qom: Moasseseh Farhangi va Ettela-Resani Tebyan; 2008. p.20. (Full Text in Persian)
36. Tostari MT. Qamus al-Rijal. 2 ed. Qom: Daftar-e Entesharat-e Islami Vabasteh be Jame'e Modaresin Hovzeh Elmiyeh-e Qom; 1989- 2001. V(2-10): p 56-365. (Full Text in Arabic)
37. Helli H. Kholaseh Aghval fi Elm-e al-Rijal: Bonyad-e Nashr-e Feqh; 1996. p 428. (Full Text in Arabic)
38. Barqi A. Rijal al-Barqi-al-Tabaqat. Tehran: University of Tehran Press; 1963. p.28. (Full Text in Arabic)
39. Kashshi M. Ekhtiar-o Marefat al-Rijal (Rijal al-Kashshi. Correction by Mohammad Ibn Hassan Tousi and Hassan Mostafavi. Mashhad: Mashhad University Publishing Institute; 1988. p 3,130-301. (Full Text in Arabic)
40. Ibn Ghazairi A. Rijal (Ibn al-Ghazairi). Qom: Dar al-Hadith; 1985. p 40-122. (Full Text in Arabic)
41. Kashshi M. Ekhtiar-o Marefat al-Rijal (with Comments by Mirdamad al-Astarabadi). Qom: Moasseseh al-Bayt; 1984. V(1): p.10. (Full Text in Arabic)
42. Abu Ghaleb Zarari A. Resaleh Abu Ghaleb al-Zarari ela Ibn Ibnehi dar Zikr al-A'yan. Qom: Markaz-e Motaleat va Tahghihat-e Islami; 1990. p.34-64 . (Full Text in Arabic)
43. Sayyed Ibn Tavous A. Falah al-Sael va Najah al-Masael. Qom: Daftar-e Tablighat-e Islami Hovzeh Ilmiyeh Qom; 1986. V(1): p 28, 193. (Full Text in Arabic)
44. Shahid Sani Z. al-Reayah fi Elm al-Derayah. Tehran: Ketabkhaneh Ayat Allah Mar'ashi Najafi 1987. p.150. (Full Text in Arabic)
45. al-Ameli M. al-Vajizeh fi Elm al-Derayah. Qom: Basirati; 1970. p.5. (Full Text in Arabic)
46. Sadr S. Nahayah al-Derayah: Nashr al-Mash'ar; 1935. p.304. (Full Text in Arabic)
47. Nafisi S. Derayah al-Hadith. Tehran: The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Islamic Sciences and the Humanities (SAMT); 2015. p. 224-228 . (Full Text in Arabic)
48. Mohammadi Mozafar MH. Weakening and Correction Funds Documents of Ashura pilgrimage. Hadith Science. 2006;11(3):128-44. (Full Text in Persian)
49. Mehrizi M. Hadith-Pazhuhi. Qom: Moasseseh Elmi

va Farhangi-e Dar-al-Hadith Sazman-e Entesharat; 2011;1:181. (Full Text in Persian)

50. Mehrizi M, Fathi Akbar-Abadi J. Barresi va Tahlil-e Sanadi-e Ahadith-e Tebi dar Bihar al-Anvar bar Asas-e Mojalad-e 59. Hadith Research. 2017;9(1):193-214. (Full Text in Persian)